

Eva Štěpánová: Spojitost literárního a výtvarného díla Karla Hlaváčka (ÚČLLV FFUK, 2013)

Oponentský posudek bakalářské práce

Eva Štěpánová si pro svou bakalářskou práci zvolila téma, na jehož úskalí upozornil, necháme-li prozatím stranou dobové ohlasy, nejprve teoretický impuls Mukařovského studie Mezi poezií a výtvarnictvím a její důraz na význam předločky mezi. Poměr vizuálního a slovesného výrazu v modernistické tvorbě nespočívá pouze ve vzájemných poukazech motivicko-tematických, v námětu a v jejich kritické reflexi. Jde o dominantní stylizační principy literatury přelomu 19. a 20. století rozkmitávající hranice uměleckých žánrů a druhů v pokusech o tzv. syntézu. Tvorba Karla Hlaváčka ve své literárně výtvarné podvojnosti byla přinejmenším v Moderní revui považována za příklad stylizačního úsilí, plodně receptivního ve vztahu k soudobým estetickým podnětům zahraničním, vyhraněně individualizujícího v situaci umění českého. Dějiny ohlasu jeho prací jsou bezpochyby bohatší co do četnosti v oblasti literární, od šedesátých let minulého století počínaje kurátorskou a historickou aktivitou J. Kotalíka, J. Rouse, F. Šmejkal, P. Wittlicha či T. Vlčka se však i jeho kresebnému a především grafickému projevu dostalo zasloužené pozornosti. Soustavné reflexi doprovázené výstavami jej podrobil O. M. Urban, autor hlaváčkovské monografie a pořadatel antologie Hlaváčkových kritických textů. Tak jako v případě jiných figur a fenoménů českého fin de siècle máme tedy i zde co dělat se zvrstveným problémem, který po interpretovi vyžaduje nejen historickou obeznámenost s textem a kontextem Hlaváčkovy tvorby samé, ale i značné teoretické úsilí uvádějící do souvztažnosti obory ponechávané v lepším případě v komparativní izolaci.

Práce má tři části – po úvodní obecné kapitole následuje celková charakteristika Hlaváčkovy tvorby a konečně těžisko práce, jež tkví – soudě podle úvodních formulací a abstraktu – v analýze dominantních motivů Hlaváčkovy básnické a výtvarné tvorby. Úvodní historický a pojmoslovný oddíl, jenž má nastínit ideovou a uměleckou povahu přelomu 19. a 20. století včetně charakteristiky symbolismu v umění vykazuje nedostatky, s nimiž se u bakalářských, ale i diplomových prací zpravidla setkáváme: povšechnost, neproblematičnost úsudku, příručkovité floskule, nepřesnost a naivita vyjádření, nahodilost odkazů. Příčinou bývá obtížnost a komplexnost tématu, jeho historický záběr a bezradnost při jeho zužování a specifikaci. Potíže s funkčním uchopením tématu se projevují již na počátku, kdy autorka zvolila nepříliš šťastně životopisný argument pro odůvodnění Hlaváčkovy autostylizace (domněnce – spjaté ostatně spíše se hlaváčkovskou vzpomínkou Jiřího Karáska – o studu spjatém s jeho rodinnými poměry protirečící řada svědectví o umělcově vztahu k rodině, ale především je však pro autorčino téma samo tato domněnka nepodstatná, v ničem jí nepomůže). Co se ohlasu Hlaváčkovy výtvarné tvorby týče, s asymetrií jejího docenění v poměru k tvorbě literární se práce vyrovnává odkazem na teze O. M. Urbana, na pojetí významové deformace a formové redukce. Je však třeba mít na paměti, že jde o interpretaci značně vyhraněnou, polemickou vůči názorům, které u Hlaváčka-výtvarníka akcentují nepoměr mezi selháními, stylizačními pokusy, náčrtů a realizacemi, nemluvě o dobově nepříznakovém projevu absorbujícím řadu evropských podnětů spíše na cestě k vlastnímu výrazu nežli výrazem samým.

Úvodní oddíl obsahuje řadu formulací, s nimiž si při nejlepší vůli nevím rady – kromě zmatečné pasáže o poměru jedinec – společnost může jako část za celek sloužit hned úvodní věta z pasáže o symbolismu: „Symbolistické hnutí [...] vyjadřovalo názor celé generace umělců, kteří se víc než kdy jindy uchýlovali k výrazům a obrazům uplatňovaným prostřednictvím typických rozlišovacích rysů jakožto znaků nebo symbolů určitých věcí nebo osob“ (s. 10). Ať už je tím míněno cokoli, s povahou symbolistního pojetí slova a obrazu s tu docela mjíme, neboť v něm jde především o slovo-pojem a obraz-duchovou výrazovou jednotnou formu. Odtud i grafické zvýraznění ústředních tropů, resp. repertoár námětů a mytologický princip symbolistního umění, nemluvě o pojetí časoprostoru. Rozkolísanost této pasáže pokračuje tvrzením o nihilistické filosofii Schopenhauerově (vskutku odvážná charakteristika!) a setkáme se v ní dokonce s odkazem na heslo Symbolismus v Ottově slovníku naučném, jehož autorství je tu připísáno nakladateli Janu Ottovi (sic!). Celková nevyjasněnost úvodních pasáží se projevuje v nehierarchizovaném řazení odkazů na odbornou umělecko-historickou literaturu promíchaných bez rozlišení s dobovou recepcí. Užitá literatura je zvolena vskutku pouze nahodile – tvrzení o literární inspiraci výtvarnému symbolismu ve světle novějších výzkumů mj. díla Puvise de Chavennes neobstojí, nemluvě o tvorbě Moreauově aj. (Adjektivum „zajímavý“ by mělo být

patrně zapsáno mezi výrazy v odborné práci zapovězené – závěrečná formulace této pasáže „V souvislosti se symbolismem jsme si všimli zajímavého zjištění Zdeňka Pešata [...]“ je úsměvná).
Ve druhé části postupuje práce od literárního díla k výtvarnému, přičemž je předeslána pasáž o jejich motivickém propojení. Zde ovšem třeba podotknout, že motivy a jejich významové příznaky, o nichž je řeč, jsou loci communes celého fin de siècle a těžko zde hledat Hlaváčkovu specifiku. Ač se autorka opírá o některé současné odborné publikace o dekadenci, vybírá s z nich pouze to nejjednodušší (dekadence jako komplexní názor na svět atd.). Unikají jí ty rysy dekadentního estetického názoru, s nimiž souvisí Hlaváčkův variační a spirálovitý stylizační princip odstiňující (nuancující) představový komplex v rámci zdánlivě daných hranic, které se však právě touto diferenciací dynamikou rozkmitávají a znejasňují (patrně jak v literárním, tak ve výtvarném projevu). V podstatě jde o stylizační opozici vůči evolucionistické metaforice Březinově či Neumannově kontrastní pointované gestaci. O jakém „zjednodušení formy“ („nikoli obsahu“ – sic!, s. 14) je tu tedy řeč? Soudobým slovníkem – Hlaváčkovu šlo o „rafinovanost“ výrazu a o jeho „sugestivnost“. Naším úkolem by mělo být tyto stylizační principy popsat v jejich významovém potenciálu. Na to však motivická analýza nemůže stačit, jak se ostatně ukazuje v analytické části – na rozdíl od první a druhé části, v nichž mnohdy nepřilíš šťastně parafrázuje literaturu předmětu, jde tu autorka vlastní cestou. Celá pasáž má však spíše přípravný charakter – výčet základních motivů výtvarného díla (luna, vlasy, akt /u Hlaváčka nejen akt ženský, nýbrž i androgynní či jinošský, atd.) doprovází „demonstracemi“ z Hlaváčkovy poezie – jde o soubor citátů bez dalšího komentáře ponechaných osudu. Tak ovšem v práci, jejíž hlavní cíle jsou analytické, postupovat nelze. Anoncované pojetí spojitosti obou složek Hlaváčkovy tvorby je posléze spíše „sugerováno“ než vyloženo v závěrečném oddíle, ovšem způsobem, nad nímž opět zůstává rozum stát – principy Hlaváčkovy výtvarné kompozice jsou tu přirovnány ke kompozici jeho obrazů literárních s jejich výtvarnou či hudební stylizací: „Právě Hlaváčková poezie je plna obrazů, které se nám při čtení odhalují. Tyto obrazy Hlaváček trpělivě skládá a staví vedle sebe a tvoří tak určitou obrazovou jednotu, kterou spojuje jediná nálada, a to nálada stísněná a mdlá“ (s. 38). Podstatná otázka je ovšem jak se tyto obrazy vytvářejí, jaká je tato „určitá“ obrazová, jinde se říká „vztahová“ jednota (s. 40)? Na podobné otázky odpovídá předložená práce jen málo. Je nadto, jak už řečeno, formulačně značně nevyrovnaná, obsahuje bibliografické nepřesnosti (Hartlovo vyd. Žalmů), chyby v autorství či redaktorství některých publikací (slovníková příručka Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století, atd.). Současná jazyková klišé se v ní rovněž projevíla měrou nemalou – sloveso vnímat by mělo být v odborném literárněvědném pojednání vyhrazeno pouze percepčním procesům, nejde o synonymum sloves vyjadřujících procesy myšlení v reflexi, koncepci, názoru, úsudku – kapitola 4.1 pojednávající o významových proměnách pojmu dekadence je dokonce nadepsána „Vnímání dekadence“.

Především pro zjevné zaujetí tématem a snahu si k němu zjednat interpretační přístup lze práci k obhajobě doporučit, ovšem nemá, dle mého soudu, vyhlídky na lepší známku než dobrou.

Praha 3. 9. 2013

doc. PhDr. Daniel Vojtěch, Ph.D.

